

[Stanislovas Moravskis, „Skylių kamšytojas Liudvikas Čarnovskis...“ Fragmentas iš Stanislovo Moravskio kūrinio *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*. Kūrinys parašytas 1848 metais; lenkų kalba išleistas 1924 metais, lietuvių kalba – 1994 metais (vertė Reda Griškaitė)]

Be maskaradų, Vilniuje vykdavo ir kiti vieši pasilinksminimai. Dažnai organizuotos vadinamosios redutos, kur už labai nedidelį mokestį – keturis auksinus – būdavo galima pasišokti ir be kaukių. Į juos retai kada užsukdavo kas nors iš aukštesniųjų sluoksnių. Aukštuomenei rengti labai puikūs ir net labai įdomūs vakarai, vadinamieji kazino. Tam sudėdavo pirminį kapitalą, paskui tik rinktiniais asmenims, kurie tai draugijai nepriklausė, po du sidabro rublius pardavinėdavo vienkartinius bilietus. Kazino – puiki vieta gerai pasilinksinti. Svarbiausias šio pasilinksminimo protektorius ir direktorius buvo Jonas Chodzka – jis ne tik mėgo pasilinksinti, bet šioje srityje turėjo ir daug praktinio takto. Dėl ten susirenkančios draugijos kazino buvo labai patrauklus, ten beveik niekada nepasitaikydavo nei vaidų, nei barnių, nors, žinoma, visada gali atsirasti koks nors *turbator chori* [t. y., choro darytojas].

Priešingai, mūsų mažuose apskričių miesteliuose jokia reduta ar kitas koks pasilinksminimas neįvykdavo ir negalėdavo įvykti be muštynių – priešingu atveju dingtų visas to pasilinksminimo smagumas, visas skonis. Taip manė provincijos jaunimas. Muštynės ir vaidai buvo laikomi sąlyga *sine qua non* [t. y., būtina sąlyga]. Kartą, gal prieš kokį dešimtį metų, važiuodamas pro Kauną, sustojau ten vienai dienai sutvarkyti reikalų. Kaip tik tą dieną turėjo įvykti reduta. Mane primygtinai įkalbinėjo ten nueiti. Nuėjau. Reduta vyko anuomet dar puikioje Kauno rotušėje, kuri dabar paversta imperatoriaus rezidencija. Taigi lipu laiptais. Na, ir ką manote? Ogi čia pat, ant laiptų, sutinku savo mokyklos laikų kolegą Mykolą Pužickį, nuo mažumės didelį karštakošį. Jis, viena ranka nutvėręs už kaklaraiščio, tempia kažkokį pilvotą, išraudusį, vos ne apopleksijos ištiktą džentelmeną, o kita ranka – kiek tik gali – daužo jam per snukį. Galų gale kaklaraištis, neatlaikęs tokios energingos operacijos, čia pat, šalia manęs, tam vargšeliui plyšo ant kaklo, ir primuštas kavalierius, pirminės smūgio bei išcentrinės jėgų pastūmėtas, kūlvirsčia nusirito nuo laiptų. Tas vargšelis buvo kažkoks šokių mokytojas – lyg iš Telšių, o gal iš Šiaulių. Jis visą draugiją kažkuo įžeidė, ypač Pužickį. Tai koks gi čia pasilinksminimas?

Mūsų apskričių miestai visais pasilinksminimais būtinai norėjo palaikyti savo vertę. Trakuose, keturios mylios nuo Vilniaus, 1822 metais, kai ten stovėjo imperatoriaus gvardija, mėgdžiojant Vilnių žiemą taip pat buvo surengtas kazino. Ten buvo įnirtingai lošiama kortomis, o Vilniaus šuleriai [t. y., apgavikai, paprastai – kortuotojai] kiekvieną savaitę atvažiuodavo pašto arkliais ir gerai pasipelnėdavo.

Kartą atsitiko taip, kad Trakų jaunimas susimušė su gvardijos karininkais. Damos akimirksniu išsibėgiojo. Muštynės tebesitęsė. Tuo tarpu vienas Vilniaus šuleris, kaip paprastai, sugriebęs pašto arklius, išdūmė į Trakus. Atvažiavo. Įeina į priebutį, nusimeta kailinius, ima trinti rankes ir jau autis žieminius batus. Tuo metu kaip tik buvo pati mūsų kulminacija – kariuomenė ėmė trauktis nuo pašauktinės jaunimo kariuomenės. Mūsų atvykėlis jau buvo beveik nusiavęs vieną batą, kai vienas karininkas, gerokai apkultas, sukruvintas ir pro duris išgrūstas, vos ne keturpėsčias, suveltais plaukais įpuolė į priebutį. Čia, akis į akį susidūręs su nusirenginėjančiu šuleriu, palaikė jį vienu iš salėje besikaunančių kazino riterių. Todėl dabar atsikeršydamas gal šešis kartus trenkė jam, Dievui sielą pardavusiam, į snukį ir išbėgo pro duris. Šuleris, supratęs, kad čia nebėra ką veikti, net į salę neužėjęs vėl apsiavė savo batą, užsimetė kailinius ir su tais pačiais pašto arkliais grįžo į Vilnių. Ir kam reikėjo vien dėl šito belstis tiek mylių?

Čia negaliu nepaminėti ir dar vieno labai juokingo anekdotėlio, kuris taip pat įeina į mūsų redutų ir maskaradų istoriją. Vilniuje, netoli Botanikos sodo esančiame mūrnamyje, gyveno tokia senutė, ponija Čarnovskienė. Be jos, tame name gyveno dar keturi asmenys – trys jos sūnūs ir duktė. Visi ligi vieno buvo ypatingi originalai. Visi trys broliai – garbingi ir geri žmonės, bet gabumų buvo penkis kartus mažesnių už vidutinius. Duktė – egzaltuota, ekscentriška, *bas-bleu* [t. y. „Mmėlynoji kojine“ – emancipuota, intelektualė, moteris], poetė, literatė, beprotė. Vyriausiasis, Mykolas, jau žilais plaukais akademikas [t. y. studentas], nuo dvidešimt penkerių metų amžiaus stropiai mokėsi ir piešimo, ir tapybos. Nepraleisdavo nė vienos paskaitos. Tačiau po tiek metų studijų net galvos ne tik kad nutapyti, bet ir nupiešti žmoniškai nesugebėjo. Nuolatos dirbo, plušo. Piešdamas – tiek gipsinius biustus, tiek iš natūros – taip dailindavo ir zulindavo, kad kaipmat viskas susitepdavo ir išsitrindavo. Vis dėlto manėsi esąs rimtas žinovas ir geras kritikas. O jeigu jau ką nors pats nupiešdavo, tai visi šaukdavo: „Gelbėkite!“ Nes tai buvo... Dieve pasigailėk. Buvo nešnekus ir šalinosi žmonių. O galbūt ir jie jo vengė. Jaunesnysis jo brolis, Stanislovas, vyras didžiuliais ūsais, taip pat nuolat jau daugiau kaip penkiolika metų mokėsi medicinos. Klausėsi, klausėsi ir klausėsi, kol pagaliau ir pats patikėjo, kad prisiklausė. Išdrįso laikyti egzaminą ir, kaip vėliau teko girdėti, Vilniuje net rado žmonių, kurie kartais juo pasitikėdavo. Žmogus buvo garbingas, bet nešnekus, šalinosi žmonių – ir galbūt labai protingai elgėsi. Ko nors paklaustas, paprastai atsakydavo reikšminga šypsena, bet ne žodžiais. Ant galvos jam pūpsojo didžiulis kuodas *à la coq* [t. y. panašus į gaidžio skiauterę], matyt, patarus estetiškajam kritikui, t. y. vyresniajam broliui. Visos tos šeimos lepūnėlis, perlas buvo jauniausiasis brolis Liudvikas, kuris *optimam partem tulit* [t. y., išsirinko geriausiąją dalį], nes nusprendė nieko neveikti,

būti ponaičiu, kištis visur *à propos de botte* [t. y., bet kokia dingstimi], gyventi aukštuomenės gyvenimą, per savo ryšius su magnatais tapti tariamu savo šeimos globėju, o ypač įsitrinti ten, kur geriau kaminas rūko. Matyt, kadaise, kai buvo mažas, jį vadino Lolo. Vėliau jis pavirto Lojola – ir ši pravardė jam prilipo visam laikui. Kai su juo susipažinau, buvo apie keturiasdešimties metų, žemo ūgio, kiek pilvotas, ožkos kojulėmis. Veido atrodė doro, atviro ir gana gražaus. Oda nepaprastai lygi ir balta. Savo pliką kaip kelis pakaušį uždengdavo užšukuodamas iš apačios šviesius plaukus, kurie, nepaisant sugarbiniavimo, pašiaušimo, fiksuarų [t. y., plaukų pomados], jam šokant atsiklijuodavo iš jiems skirtos vietos ir vis tiek grįždavo po gimtuoju stogu – taip, kad dažniausiai tų plaukų galai gulėdavo net ant pečių, o baltutėlė kaip Briuselio kopūstas galvutė spindėdavo tarytum veidrodis nuo krintančių ant jos iš viršaus liustrų ir žirandolių spindulių. Niekas ir niekur Lojolos nei vertino, nei gerbė – o to taip reikia tikro vyro orumui. Nei jis, nei jo broliai nebuvo pajėgūs turėti bičiulį, ir šiuo atžvilgiu jie buvo bene laimingiausi žmonės visame pasaulyje.

Mes, anuomet dar jauni ir nepatyrę, nepaprastai stebėjomės, kad žmogus, kuris yra visiškai moralinis nulis, ne tik kad visur būdavo priimamas, bet net kviečiamas. Vėliau laikas ir pasaulio pažinimas mums parodė, kad mieste namų šeimininkei toks žmogus yra tikras lobis, daug naudingesnis, malonesnis už tą, kuris atėjęs į saloną drauge dovanoja arba talentą, arba protą. Jis atnešdavo kojas, tiesa, ožkos, bet vis tiek kojas. Senos, jaunimo apleistos panelės, pelėsiais atsiduodančios arba negražios damos, puotos šeimininkei linktelėjus, jo asmenyje iki pat vakarienės rasdavo nenuilstamą šokėją ir partnerį. Tai buvo *un bouche-trou* [t. y. skylių kamšytojas], kuris užkišdavo visas vakarėlių ir pokylių skyles. Prisotinęs pilvą, Čarnovskis grįždavo namo, grįždavo laimingas ir nuoširdžiai tikėdamas, kad yra nepamainoma figūra Vilniaus gyvenime. Jis niekada nieko neapšnekėdavo, niekada nieko šlykščiai ir baisiai neapšmeiždavo, niekada neturėdavo lėkštų ir savanaudiškų minčių. Buvo tolerantiškas visiems, paprastai juokaudavo svetimais, tik į jo burną įdėtai, bet sąmojingais juokeliais ir taip taikliai pavartotais, kad kartais net nustebindavo. Tai buvo visi jo rezervai. Jeigu tiesiai į akis iš jo šaipydavosi, jis ilgai dėdavosi nesuprantąs, bet paskui kartais taip atsikirsdavo, be to, nutaisęs tokį veido, balso, tono naivumą, kad nebuvo galima net pykti. O ir pati idėja pyktis su Lojola ar stoti į dvikovą būtų buvusi visiškai nesąmonė. Visos senos perekšlės būtų stojusios jį ginti kaip savo nuosavą seną mopsą, o dvikovininką sudraskiusios į gabalus. Jis buvo tikras Achilas – žmogus, kurio negalėjai niekur sužeisti, galbūt tik į kulną. Bet kas to kulno būtų ieškojęs?! Tad nurydavo nuoskaudą, pakramtydavo lūpas – kaip tik taip ir darė visa vėjavaikių gauja. Jeigu ne rajumas, jeigu būtų labiau mėgęs nuosavus barščius negu svetimus poniškus paštetus, nebūtų buvęs toks juokingas ir nebūtų taip

skyręsis iš masės vietinių paprastų miesto dykinėtojų, į kuriuos niekas nekreipia dėmesio. Lojola, sibiritų sibaritas, savo karjerą visais atžvilgiais baigė sėkmingiau už senovės sibaritus – kaip ir pridera žmogui, kuris yra visiškas avinas, tik turintis vilko pilvą. Kadaise, dar jaunystės metais, jį mylėjo jauna panelė iš Baltarusios – ligota, negraži, bet labai turtinga, o dar labiau dorovinga, mielaširdinga, ramaus būdo ir gera. Po trisdešimties metų, kai, nepaisant didelės pasogos, niekas taip ir neišdrįso jai pirštis, o ji būtinai troško nustoti buvusi panele – bent jau tam, kad pakeistų pavardę, prisiminė savo senąją Lojolą, atvažiavo į Vilnių – tarytum pas daktarus, ir, po tėvų mirties tapusi vienvalde savo rankos šeimininke, pati pasipiršo Čarnovskiui. Be to, pranešė, kad tuo atveju, jeigu jis tapsiąs jos vyru, sudarys jam sąlygas laisvai naudotis tomis likimo dovanomis, kurias jam su pasoga atneš, pažadėdama, kad, atsižvelgdama į jo metus ir ožkos kojytes, labai supratingai žiūrės į naujos padėties padiktuotų pagrindinių pareigų vykdymą. Taip pat pažadėjo puikų ir tik jam nusamdytą virėją, prašmatnų ekipažą su puikių žirgų kinkiniu. Jis su džiaugsmu sutiko ir vedė. Kiek teko girdėti, jiedu kuo laimingiausiai sugyveno ir tikriausiai po šiai dienai tebegyvena ir tebeklesti. Tik dabar Lojola vaišindavo žmones savais pietumis – vietoj svetimų, kuriuos anksčiau suvalgydavo.

Apie tą Čarnovskį, kai jis dar buvo *petit maître* [t. y., vėjavaikis], sklandė tūkstančiai žaismingų anekdotų. Vienas iš pačių žinomiausių buvo toks. Bet ar pasiseks man jį atpasakoti taip, kaip buvo iš tikrųjų?!

Kartą turtingas, mokytas ir labai išsilavinęs žmogus, Žemaitijos dvarininkas, baronas Rènė, atvažiavo su reikalais į Vilnių ir sutiko gatvėje viso pasaulio bičiulį ir pažįstamą – Lojolą Čarnovskį.

„Kas girdėti? Ar ilgam čia atvažiavai? Iš kur ir kur Dievas veda?“ – ir kitos panašios *praeliminaria* [t. y., įžanginės mandagumo formulės] baigėsi tuo, kad Rènė pasiūlė Čarnovskiui dėl draugijos nuvažiuoti į Minską, kur šis dar, regis, niekada nebuvo lankęsis. Išvyko. Atvyko, apsistojo geriausiuose Minske Treiso užvažiuojamuosiuose namuose. Treisas nuolat ten rengdavo redutas ir maskaradus. Namai buvo perpildyti, išskyrus kambarėlį su prieškambariu. Treisas, garbingas ir sąžiningas žmogus, jo nenorėjo išnuomoti tokiam svečiui kaip Rènė todėl, kad jis ribojosi, tiesa, aklinau užvertomis durimis, su pagrindine redutų sale, o kaip tik tą vakarą turėjo vykti reduta: „Maloningasis pone, esate tik ką iš kelionės ir pavargęs, o per mūsų muzikos triukšmą ir užėsį visą naktį akių nesumerksite“, – aiškino jis. Rènė, nenorėdamas klaidžioti po miestą ir ieškoti kito būsto, vis dėlto neatsisakė to numerio. Kelionė juos buvo išvarginusi, todėl tuoj pat abudu su Lojola sugulė miegoti. Čarnovskio lova buvo pastatyta prie pačių durų, vedančių į redutų salę. Užsnūdo. Lygiai devintą valandą keliauninkai nubudo nuo muzikos trenksmo. Abu kaipmat atsikėlė. Čarnovskis, kurį visada

viliojo šio pasaulio žaisliukai, vienmarškinis atsistojo ant savo lovos ir pro durų plyšį mėgino pamatyti, kas vyksta redutų salėje. Rènė buvo geros nuotaikos, todėl nerūpestingai, be jokios piktos minties, norėdamas tik pagąsdinti Lojolą, išsoko iš lovos ir pastūmė jį durų link. Bet, o siaube! Netikėtai, vargšo Lojolos nelaimei, durys, kurios pasirodė esančios be spynos, tik užklijuotos popieriumi, staiga plačiai atsivėrė į salę, ir Čarnovskis, kuris buvo galva į jas atsirėmęs, natūralia, kaip stovėjo, apranga išlėkė į patį anuomet madingo ekosezo [t. y., senovinio škotų liaudies šokio], vidurį. Rènė, pasibaisėjęs tuo, kas įvyko, nes ir pats buvo lygiai taip pat elegantiškai apsirėdęs, akimirksniu užtrenkė duris.

Įsivaizduokite salėje susirinkusių damų ir vyriškių nustebimą, išgastį, sumišimą, kai pamatė įlekiant tą mažaūgę, pusnuogę, kokia trumpa, kokia apnuoginta, su naktine kepuraite niekam nepažįstamą būtybę! Bet kaip jautėsi mūsų nelaimingasis Lojola! Nesiorientuodamas tose patalpose, kaip apkvaišęs lakstė po kambarius ir bufetus, ieškodamas išėjimo. Žmonės traukėsi jam iš kelio, nes bijojo, kaip buvo manoma, iš ligoninės pabėgusio pamišėlio. Pagaliau liokajai jį sugavo ir, padorumo dėlei suvynioję į durininko apsiaustą, išnešė į kiemą. Ten buvo imta aiškintis ir, paliudijus iš juoko pilvą susiėmusiam Rènė, Čarnovskis grąžintas į taip nesėkmingai apleistas duknas...

Tai štai kur tie įvairūs kliedesiai mane nunešė nuo numylėtų Vilniaus pasilinksminimų! Nebuvau jiems ištikimas, nors taip mėgau maskaradus, kad mane ilgai laikė, o ir aš pats save laikiau, vieno maskaradinio *improvement* [t. y., patobulinimo] išradėju. Kai man nusibodo kaukių cypimas, o tai buvo daroma specialiai, norint nuslėpti tikrąjį balsą, aš, ištikimas savo balso bičiulis, vengdamas neestetiškos gudrybės, pažįstamoms kaukėms pasiūliau verčiau čiulpti karamelę arba kitą kokį didoką saldainį – ir burnai malonumas, ir visiškai pakeičia balso artikuliaciją. Paklausė mano patarimo. Šiam tikslui visada nešiodavausi pilną bonbonjerę [t. y., dailią saldainių dėžutę] ir šitaip pasitarnaudavau pažįstamoms kaukelėms.

Po kelerių metų Paryžiuje vienos parduotuvės vitrinoje pastebėjau mažus rutulėlius, padarytus iš dramblio kaulo ir perlamutro. Man paaiškino, kad rutuliukai naudojami maskaraduose ir skirti pakeisti kaukėto žmogaus balsui. Negalėjau ten išsiaiškinti, ar aš, ar kas nors kitas turi laimę būti šio protingo ir naudingo žmonijai išradimo autorius. Mano sumanymas buvo skanesnis už parduotuvinčius rutuliukus. Nors galėčiau pakartoti ir tai, ką pasakė vienas prancūzas:

Que ne venait-il après moi?

Je l'aurais dit devant lui.

Argi jis nebuvo po manęs?

Būčiau tai pasakęs anksčiau už jį...

